

Розділ 1. ПОЛІТИЧНА ТА ВІЙСЬКОВА ЕЛІТА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ 1920–1950-х РОКІВ: СУЧАСНА УКРАЇНЬСКА ІСТОРІОГРАФІЯ

Відновлення державної незалежності України 1991 р. стало потужним поштовхом до об'єктивного вивчення українського національно-визвольного руху 20–50-х років ХХ ст. В епіцентрі дослідницької уваги опинилися питання організаційного становлення й розвитку, ідеологічної трансформації та політичної боротьби націоналістичних організацій, а також діяльність їхніх учасників. З огляду на те, що в означений період українці не мали власної національної державності, під політичною та військовою елітою треба розуміти не тільки очільників визвольних змагань, а назагал кращих представників пасіонарної меншості українського суспільства, які демонстрували відвагу, героїзм і самопожертву заради створення та утвердження Української самостійної соборної держави.

За три десятки років науково-дослідної роботи нагромадилося багато різножанрової літератури історичного спрямування, яку необхідно критично проаналізувати задля виявлення концептуальних положень та підтвердження історичної інформації. Проте біоісторіографія підпільних і повстанських утворень 1920–1950-х років – Української військової організації (УВО), Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА) – перебуває на початковій стадії вивчення. Лише окремі її фрагменти висвітлено в наукових працях Ольги Бежук, Галини Бондаренко, Мар'яна Вахули, Григорія Дем'яна, Володимира Марчука, Лесі Онишко, Олександра Сича¹ та деяких

¹ Бежук О. М. Громадсько-політична діяльність Ольги Левицької-Басараб: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; Інститут народознавства. Львів, 2010. С. 3–4; Бондаренко Г. Б. Роман Шухевич у національно-визвольному русі України другої чверті ХХ століття: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський університет ім. Б. Грінченка. Київ, 2010. С. 8–10; Вахула М. С. Роман Шухевич – військовий і політичний діяч: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2010. С. 4–6; Дем'ян Г. Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах та спогадах. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. С. 9–53; Марчук В. С. Петро Федун в українському національно-визвольному русі (40–50-і рр. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Інститут народознавства. Львів, 2007. С. 5–7; Онишко Л. В. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі (30-і – 40-і роки ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства. Львів, 2006. С. 5–6; Сич О. М. Степан Ленкавський в історії Організації українських націоналістів (1929–1977): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. С. 7–9.

інших авторів. Отож існує потреба комплексно проаналізувати дослідження сучасних українських істориків, присвячені діяльності політичної та військової еліти в контексті українського національно-визвольного руху 1920–1950-х років, продемонструвати тематичну палітру і фактологічний рівень біографічних студій та накреслити шляхи подальших наукових пошуків.

Передусім схарактеризую специфіку історіографічної ситуації.

Великому пошавленню наукового інтересу до проблем українського визвольного руху 1920–1950-х років сприяє нова суспільно-політична атмосфера в Україні, відродження національних традицій української історичної науки, методологічна переорієнтація істориків, вільний доступ учених до архівосховищ, наплив в Україну праць представників української діаспори тощо. Суттєвим поштовхом до розгортання досліджень у цьому напрямі стало функціонування робочої групи з метою підготовки фахового висновку для Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА (створена постановою Кабінету Міністрів України від 12 вересня 1997 р.). Упродовж 8 років (1998–2005) авторитетний науковий колектив, очолюваний професором Станіславом Кульчицьким, випустив у світ три десятки праць авторства Анатолія Кентія, Володимира Дзюбака, Івана Патриляка, Ігоря Ільюшина, Юрія Шаповала та ін., зокрема підсумковий документ й узагальнювальну монографію². Цю подію в науковому житті України трактують як важливий історіографічний факт, а 2005 р. вважають рубіжною віхою у процесі дослідження українського самостійницько-державницького руху.

Ведучи мову про суспільно-політичний контекст кардинальних змін у дослідженні українського національно-визвольного руху 1920–1950-х років, треба мати на увазі, що додатковим каталізатором розвитку наукових студій стали Революція Гідності в Україні (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.) та російська військова агресія проти України (з 2014 р. – гібридна, а з 2022 р. – повномасштабна).

В останні два десятки років спостерігається потяг українських істориків до публікації історичних та історіографічних пам'яток, тематичних збірників документів, зокрема з аналізованої проблеми. Так, завдяки старанням архівістів Анатолія Кентія та Володимира Лозицького історики мають можливість досягнути критичні роздуми й оцінки першого року діяльності ОУН, висловлені в листуванні Євгена Коновальця з товаришами по організації. До збірника, що вийшов друком 2003 р.³, увійшло 78 листів за січень–жовтень 1930 р., зокрема 43 листи Євгена Коновальця на ім'я Володимира Мартинця і 28 листів Володимира Мартинця на адресу голови Проводу українських націоналістів (ПУН). Видавництво ім. Олени Теліги у 2007 р. видало листування Євгена Коновальця з Дмитром Андрієвським

² Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА / НАН України; Інститут історії України. Київ: Наук. думка, 2005. 53 с.; Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / відп. ред. С. В. Кульчицький. Київ: Наук. думка, 2005. 495 с.

³ Є. Коновалець. «Я б'ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки...». Невідомі документи Організації українських націоналістів. Рік 1930. Документально-наукове видання / передм. А. Кентій, В. Лозицький. Київ: Темпора, 2003. 272 с.

за 1927–1934 рр.⁴. У цьому ж тематичному блоці здійснили публікації документів Андрій Сова та Віталій Манзуренко⁵. Варто відзначити також едиційно-пошукову роботу Олександра Іщука та Наталії Ніколаєвої. Представлені ними матеріали з Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) створюють уявлення про форми і засоби вшанування пам'яті Є. Коновальця українським підпіллям у 1940-х – на початку 1950-х років⁶.

Зусиллями Миколи Посівнича вийшла друком книга «Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів»⁷, яка певною мірою доповнила схоже видання представника української діаспори Зиновія Книша. Невдовзі М. Посівнич опублікував ще дві книги, що містять спогади і документи про життя та діяльність С. Бандери у 1920–1950-х роках⁸. Добрим підґрунтям для дослідження революційної боротьби лідера ОУН став тритомник Володимира Сергійчука⁹. Оприлюднивши документи з колишніх архівів Комітету державної безпеки СРСР та додавши до них власні коментарі, автор поглибив наявні знання про вороже ставлення сталінського режиму до С. Бандери та його однодумців, з'ясував нові методи боротьби радянських каральних органів з українським самостійницьким рухом.

До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича побачили світ декілька збірок документів і матеріалів, а саме: 45-й том основної серії «Літопису Української Повстанської Армії», в якому опубліковано 46 споминів про генерала; 10-й том нової серії «Літопису УПА», котрий містить 149 документів, причому значна частина з них – це документи з фондів ГДА СБУ; двотомник документів радянської карально-репресивної системи (214 документів), що стосуються життя та діяльності Головного командира УПА¹⁰. Розлогі вступні статті

⁴ Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів / редкол. В. Верига та ін. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2007. Т. 2. Ч. 2: Листування Є. Коновальця з Д. Андрієвським (1927–1934 рр.) / упоряд. Ю. Черченко; наук. ред. Н. Миронець. 535 с.

⁵ Сова А. Листування Євгена Коновальця зі старшиною товариства «Сокіл-Батько» у Львові. *Український визвольний рух*. Львів, 2006. Зб. 8. С. 5–10; Манзуренко В. Невідомі листи Євгена Коновальця в архіві університету Міннесоти. *Український визвольний рух*. Львів, 2011. Зб. 16. С. 33–47.

⁶ Ішук О., Ніколаєва Н. Постать Євгена Коновальця в матеріалах справи № 376 з колекції друкованих видань ГДА СБ України. *Український визвольний рух*. Львів, 2011. Зб. 16. С. 17–32.

⁷ Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів / упоряд. М. Посівнич. Львів, 2005. 204 с.

⁸ Степан Бандера: документи й матеріали (1920–1930 рр.) / упоряд. М. Посівнич. Львів: Афіша, 2006. 248 с.; Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали. 3-тє вид., доп. / ред. і упоряд. М. Посівнич. Тернопіль: Астон, 2011. 496 с., іл.

⁹ Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959) / за заг. ред. В. Сергійчука; упоряд.: В. Сергійчук, І. Білокін, С. Кокін, С. Сердюк. Київ, 2009. Т. 1. 680 с.; Т. 2. 640 с.; Т. 3. 648 с.

¹⁰ Генерал Роман Шухевич – «Тарас Чупринка» Головний Командир УПА / ред. П. Потічний, М. Посівнич. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2007. 576 с. (Літопис Української повстанської армії; т. 45); Життя і боротьба генерала «Тараса Чупринки» (1907–1950). Документи і матеріали / упоряд. С. Богунов, В. Даниленко, А. Кентій, С. Кокін, В. Лозицький, М. Посівнич. Київ; Торонто, 2007. 832 с. (Літопис УПА. Нова серія; т. 10); Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950) / ред. рада: С. Богунов, Г. Боряк, С. Кокін (співголова) та ін.; за заг. ред. В. Сергійчука. Київ: ПП Сергійчук М. І., 2007. Т. 1. 640 с.; Т. 2. 584 с.

про Р. Шухевича до цих видань написали, відповідно, М. Посівнич, А. Кентій спільно з В. Лозицьким, В. Сергійчук. Найновіше документальне видання про Р. Шухевича побачило світ 2019 р. Автор-укладач А. Сова оприлюднив 91 спогад і 73 архівні документи, які висвітлюють різні аспекти життя та діяльності історичного персонажа (документи ілюструють його суспільну активність у міжвоєнну добу)¹¹. Більшість текстів публікується за матеріалами державних, громадських і приватних архівів та книгозбірень, частину – передруковано з важкодоступних видань. Книга супроводжується науково-довідковим апаратом.

Ще одним прикладом корисної для дослідників археографічної роботи може слугувати підготовлений Михайлом Романюком двотомник документів і матеріалів, присвячених постаті Петра Федуна¹². У першому томі опубліковані праці ідеолога ОУН, які розкривають механізм реалізації національної ідеї – боротьби за Українську самостійну соборну державу. Другий том містить епістолярну спадщину П. Федуна – листування з очільниками націоналістичного підпілля. Крім того, тут представлено низку організаційних документів – інструкцій, повідомлень, зауважень, а також пропагандистських матеріалів, які підготував «Полтава».

Великим кроком на шляху до «правди історії» стали численні наукові форуми різного рівня. Серед них виділю ті, що відбулися у Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника і присвячені 100-річчю від дня народження Р. Шухевича та С. Бандери. У наукових збірниках, опублікованих за підсумками роботи конференцій, містяться змістовні статті з різних питань українського визвольного руху 20–50-х років ХХ ст. Важливі штрихи до історичного портрета Романа Шухевича внесли розвідки Миколи Литвина, Олександра Лисенка, Юрія Шаповала, Ігоря Гавриліва, Миколи Посівнича, Олександра Маруценка та Наталії Надурак¹³. Початок активної політичної діяльності Степана Бандери, становлення його як Крайового провідника ОУН розглянули Ігор Андрухів та Василь Марчук, Андрій Сова, Микола Посівнич¹⁴.

¹¹ Сова А. Роман Шухевич у громадсько-політичному житті Західної України 1920–1939 рр.: спогади, документи, світлина. Львів: Априорі 2019. 816 с.

¹² Федун Петро—«Полтава». Концепція Самостійної України / упоряд. і відп. ред. М. В. Романюк. Львів, 2008. Т. 1: Твори 720 с.; Т. 2: Документи і матеріали. 2013. 896 с.

¹³ Литвин М. Громадсько-політична й державотворча діяльність Романа Шухевича. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 20–24; Лисенко О. Військова діяльність Романа Шухевича. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 25–30; Шаповал Ю. Роман Шухевич і політика пам'яті в сучасній Україні. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 30–35; Гаврилів І. Український націоналіст: бойовий шлях Романа Шухевича. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 181–189; Посівнич М. Діяльність Романа Шухевича в бойовій референтурі УВО—ОУН (1923–1938 рр.). *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 189–196; Марущенко О., Надурак Н. Роман Шухевич в українському національно-визвольному русі (1929–1940). *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 196–202.

¹⁴ Андрухів І., Марчук В. Початок активної політичної діяльності та перший арешт Степана Бандери (за матеріалами кримінальної справи). *Галичина. Всеукраїнський науковий і куль-*

Ще одним свідченням загального інтересу до біографічного знання стала Всеукраїнська наукова конференція «Постать на тлі епохи: до 120-річчя з дня народження Євгена Коновальця», матеріали якої опубліковано у 16 числі збірника «Український визвольний рух». Більшість публікацій відзначаються інформаційною наповненістю та слушними оцінками-висновками. Зокрема, Олеся Ісаюк, розглянувши період навчання Євгена Коновальця у Львівському університеті, констатувала: студентські роки значною мірою сформували його характер, а юридична освіта виховала в ньому пошану до легального ведення справ¹⁵. Іван Хома та Олександр Дем'янюк зуміли внести новий струмінь до попередніх знань про військово-політичну діяльність Євгена Коновальця у 1917–1921 рр. Наприклад, О. Дем'янюк довів, що протягом доби Гетьманату відбулася трансформація поглядів полковника Є. Коновальця: якщо на початку гетьманування Скоропадського Коновалець фігурує як військовий діяч, командир 1-го полку Січових стрільців, то наприкінці періоду Гетьманату «це уже й політик зі встановленим національно-свідомим світоглядом»¹⁶.

Ігор Гаврилів і Наталія Рева звернулися до питання про обставини загибелі Євгена Коновальця¹⁷. І це не випадково, бо й тепер не з'ясованими є такі нюанси, як підготовка та проникнення убивці голови Проводу українських націоналістів Павла Судоплатова до ОУН, його діяльність у лавах організації, зв'язки Євгена Коновальця з діячами підпільно-революційного руху в радянській Україні тощо. Щоправда, й названі автори не знайшли всіх відповідей на ці питання.

Завершуючи сюжет про конференційні заходи, варто відзначити науково-організаційну діяльність Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича. Починаючи з 2012 р., ця наукова установа спільно з Львівською обласною радою, Львівською обласною державною адміністрацією, меморіально-пошуковим центром «Доля» та низкою університетів систематично проводить наукові форуми, присвячені актуальним проблемам дослідження українського національно-визвольного руху 1920–1950-х років, зокрема ювілеям ОУН та УПА. Характерно, що в епіцентрі уваги науковців перебували роль і місце постаті в добу визвольних змагань, «колективний портрет» українського повстанця,

турно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2009. № 15–16. С. 579–586; Посівнич М. Діяльність Степана Бандери в Крайовій екзекутиві ОУН (1930–1934 рр.). *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2009. № 15–16. С. 303–309; Сова А. Діяльність Степана Бандери в організації «Пласт». *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2009. № 15–16. С. 260–265.

¹⁵ Ісаюк О. Євген Коновалець – студент Львівського університету. *Український визвольний рух*. Львів, 2011. Зб. 16: До 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця. С. 59.

¹⁶ Дем'янюк О. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в добу Гетьманату Павла Скоропадського. *Український визвольний рух*. Львів, 2011. Зб. 16: до 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця. С. 93.

¹⁷ Гаврилів І. Діяльність ворожих агентур супроти ОУН напередодні Другої світової війни. *Український визвольний рух*. Львів, 2011. Зб. 16: до 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця. С. 240–252; Рева Н. Вбивство Євгена Коновальця в системі заходів радянських спецслужб проти українського визвольного руху. *Український визвольний рух*. Львів, 2011. Зб. 16: до 120-ліття з дня народження Євгена Коновальця. С. 253–267.

питання героїзації визвольного руху, політика історичної пам'яті та комеморативні практики.

Матеріали наукових конференцій – це лише невелика доля наукових текстів про політичну та військову еліту українського визвольного руху 1920–1950-х років. Основний масив біографічної інформації містять спеціальні статті, монографії, дисертації тощо.

Новітні академічні історичні знання все більше демонструють представники молодшої генерації істориків, до яких належить, зокрема, Михайло Ковальчук. Досліджуючи у контексті історії Української революції 1917–1921 рр. бойовий шлях корпусу Січових стрільців, автор дійшов висновку, що Є. Коновалець став однією з провідних фігур серед військових кіл Української Народної Республіки із часу антигетьманського повстання¹⁸. Впадає в очі, що М. Ковальчук не схильний ідеалізувати свого героя. Свідченням цього є те, що історик закидає Коновальцеві деяку нерішучість на посту командувача Східного фронту у 1919 р.¹⁹. В іншій публікації М. Ковальчук піддав ревізії усталений у мемуарній і науковій літературі погляд на історію створення УВО та роль у цьому процесі Є. Коновальця. Автор ствердив, що на початковому етапі мережу організації розбудовував львівський гурток Січових стрільців із ветеранів Української галицької армії, який лише спорадично контактував із Є. Коновальцем. Тобто останній не стояв безпосередньо біля витоків УВО²⁰. Ці та інші висновки автора стали основою його монографічного дослідження, що вийшло друком 2010 р.²¹.

Не менш цікавою за змістом та розмаїттям джерельного матеріалу є публікація Олександра Дарованця²². Віддавши належне М. Ковальчуку за ґрунтовне і неупереджене дослідження питання про роль Є. Коновальця у становленні українського організованого націоналізму, автор водночас навів низку аргументів на користь «традиційної» версії початкового періоду історії УВО. На його думку, Є. Коновалець перебував безпосередньо біля ідеологічних та організаційних витоків УВО; у 1921 р. не виявилось серйозної альтернативи його кандидатурі на пост керівника УВО.

Ігор Дерев'яний започаткував фахове вивчення питання щодо проникнення в ОУН радянської агентури²³. Основними джерелами його наукової розвідки стали документи, що зберігаються у фондах «Архіву ОУН» у Києві. І. Дерев'яний виділив три етапи у проведенні операції зі знищення Є. Коновальця. Загибель лідера ОУН, як слушно зауважив дослідник, обезголовила націоналістичний рух та прискорила розкол у його рядах. Але вона також підштовхнула до

¹⁸ Ковальчук М. На чолі січових стрільців. *Пам'ять століть*. 2001. № 4. С. 95.

¹⁹ Там само. С. 96.

²⁰ Ковальчук М. Біля витоків УВО: військово-політична діяльність Є. Коновальця у 1920–1921 рр. *Український визвольний рух*. Львів, 2006. Зб. 7. С. 63–77.

²¹ Ковальчук М. А. На чолі Січових Стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917–1921 рр. Київ: УВС імені Ю. Липи, 2010. 287 с.

²² Дарованець О. Організаційні початки УВО та формування її структури (1920–1922). *Український визвольний рух*. Львів, 2007. Зб. 11. С. 5–60.

²³ Дерев'яний І. Проникнення та діяльність в ОУН агента ОГПУ-НКВД Павла Судоплатова. *Український визвольний рух*. Львів, 2006. Зб. 8. С. 102–117.

формування нової структурної одиниці в ОУН – Служби безпеки²⁴. До слова на ХХ Форумі видавців у Львові (2013) І. Дерев'яний презентував першу ілюстровану біографію Є. Коновальця²⁵. У книзі – документи та свідчення очевидців про історичну постать, власні спогади, унікальні фотографії.

Питання про обставини загибелі Євгена Коновальця одержало подальший розвиток у монографії Володимира Косика, у якій досліджуються методи боротьби радянських спецслужб з українським націоналізмом у 1933–1943 рр.²⁶. На думку автора, однією з причин поспішного вбивства Є. Коновальця було його рішення скликати Збір ОУН за участю представників з України. Збір мав, між іншим, упорядкувати внутрішньоорганізаційні питання, зокрема вирішили проблему персонального складу ПУН та усунути непорозуміння між «Закордоном» і «Краєм». Це, безперечно, суперечило планам «Центру» в Москві, метою якого було не лише послаблення, але взагалі знищення українського націоналістичного руху²⁷.

Поглиблене вивчення діяльності С. Бандери здійснюється за декількома напрямками. Один із них – юність і початок нелегальної боротьби Провідника ОУН. На Міжнародній науковій конференції, присвяченій 60-річчю УПА (Дрогобич, 2002), І. Гаврилів констатував: спротив ОУН польській окупації західних земель України досяг апогею у ті роки, коли організацію очолював С. Бандера²⁸. Залучення до наукового обігу матеріалів львівських архівів та мемуарної літератури дало змогу М. Посівничу збільшити обсяг знань про діяльність революціонера в Крайовій ексекутивній ОУН у 1930–1934 рр.²⁹. На думку автора, саме тоді С. Бандера сформувався як провідний керівник українського визвольного руху. Багатими на джерельний матеріал є й статті О. Сича та А. Сови, присвячені активності С. Бандери в організації «Пласт», зокрема його участі в роботі 5-го пластового куреня імені князя Ярослава Осмомисла і 2-го куреня старших пластунів «Червона Калина» у Стрию та Львові³⁰. Дослідники слушно наголосили, що саме пластова життя загартувало і сформувало світогляд майбутнього Провідника ОУН. Ігор Андрухів та Василь Марчук висвітлили маловідому сторінку з нелегальної діяльності С. Бандери як члена УВО та його перший арешт наприкінці 1928 р. за розповсюдження антипольських листівок під час відзначення 10-ї річниці Листопадового зриву у с. Бережниця Калуського повіту. Автори частково уточнили в хронологічному порядку місцевості, де він перебував і проживав, та коло людей, з якими навчався та займався громадською і політичною роботою³¹.

²⁴ Там само. С. 117.

²⁵ Дерев'яний І. Сила волі. Євген Коновалець. Львів: Часопис, 2013. 122 с.

²⁶ Косик В. Спецоперації НКВД-КГБ проти ОУН: боротьба Москви проти українського націоналізму 1933–1943. Дослідження методів боротьби. Львів: Галицька видавнича спілка, 2009. 160 с.

²⁷ Там само. С. 87.

²⁸ Гаврилів І. Степан Бандера на чолі Крайової ексекутиви ОУН. *Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск*. Дрогобич, 2002. С. 240.

²⁹ Посівнич М. Діяльність Степана Бандери... С. 303–309.

³⁰ Сич О. Пласт у житті Бандери та очолюваної ним ОУН. *Визвольний шлях*. 1999. Кн. 7. С. 811–818; Сова А. Діяльність Степана Бандери в організації «Пласт». С. 260–265.

³¹ Андрухів І., Марчук В. Початок активної політичної діяльності та перший арешт Степана Бандери... С. 579–582.

Не вщуає інтерес дослідників до родини історичного персонажу. Завдяки подвижницькій праці івано-франківських учених, передовсім Петра Арсенича, віднайдено чимало архівних документів та зібрано спогади очевидців про батьків, братів, сестер та інших ближчих і дальших родичів С. Бандери³². Заслугоує уваги й праця відомого дрогобицького журналіста і краєзнавця Романа Пастуха, в якій представлено й проаналізовано родинний архів Степана Бандери, випадково знайдений у церкві с. Тростянець Долинського району Івано-Франківської області. У передмові до книжки автор слушно констатував, що з цього першоджерела С. Бандера «вимальовується зовсім не як захмарна зірка, ікона, а як звичайна земна людина, котра росла, мужніла в середовищі рідних, близьких соратників і друзів і з начебто шкільного “середняка” стрімко виросла в політичний символ, велетня нескореного духу»³³.

В епіцентрі дослідницької уваги перебуває теоретична спадщина С. Бандери. Так, Ірина Фаріон убачає в його політичних поглядах чітко окреслені чотири концепти сприйняття світу: Бог, Душа, Духовність, Ідея³⁴. Економічний світогляд Провідника вивчали Степан Злупко та Людмила Драгомирецька³⁵. За їхніми спостереженнями, основою економічної візії теоретика була програма українського націоналізму, що передбачала вільний господарський розвиток України. Микола Галів охарактеризував погляди С. Бандери на філософсько-ідеологічні принципи виховання українців, завдання загартування молоді в рамках ОУН, практичні механізми реалізації цих завдань, а також його критику більшовицької освітньо-виховної системи³⁶. На переконання автора, для сучасної української педагогіки першорядне значення мають сформульовані С. Бандерою засади виховання і виховний ідеал, з огляду на їхню природо- та культуровідповідність, тобто відповідність українському національному світогляду, характеру й сучасним потребам суспільства в існуванні «людини свободи»³⁷.

Цінною з наукового боку є й інтерпретація Володимиром В'ятровичем розуміння Степаном Бандерою історичної місії Української повстанської армії та ролі Романа Шухевича у революційно-визвольній боротьбі українців. Як висноував автор, у творчому доробку лідера революційної ОУН темі визвольної боротьби УПА приділено основну увагу, він детально проаналізував витоки, рушійні сили, перспективи, тактику боротьби на кожному етапі її розвитку. Важливим є те, вважає В. В'ятрович,

³² Арсенич П., Федорів Т. Родина Бандерів. До 90-річчя від дня народження та 40-річчя трагічної смерті провідника ОУН Степана Бандери (1909–1959). Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998. 102 с.; Арсенич П., Устинський В. Степан Бандера, родина та його соратники. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 64 с.; Арсенич П., Бурнашов Г., Яневич Б. Степан Бандера та його родина. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 368 с.

³³ Пастух Р. Родинний архів Степана Бандери: документи, спогади, пошуки. Дрогобич: видавець Сурма Святослав, 2008. С. 7.

³⁴ Фаріон І. Степан Бандера – практик, теоретик, містик націоналістичного руху. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. 32 с.

³⁵ Злупко С. Економічний світогляд Степана Бандери. *Шлях перемоги*. 1999. 13 січня; Драгомирецька Л. Економічні погляди Степана Бандери. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2009. № 15–16. С. 246–252.

³⁶ Галів М. Педагогічні погляди Степана Бандери. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2009. № 15–16. С. 723–729.

³⁷ Там само. С. 727–728.

що в спадщині Провідника ОУН цю боротьбу розглянуто не як окреме, самодостатнє явище, а крізь призму розвитку всього українського національно-визвольного руху. Саме такий підхід дав змогу С. Бандері робити значно глибші висновки про її результати, ніж просто перелічити перемоги та поразки українських повстанців. А найважливішим було те, продовжив свою думку історик, що вона (тобто, боротьба) стала основою здійснення перевороту в свідомості значної частини українців, розбудивши в них почуття національної свідомості та прагнення виборювати свою державу³⁸.

До недавнього часу «білою плямою» в біографії С. Бандери був період від липня 1941 р. до грудня 1944 р. Цей недолік суттєво заповнила публікація М. Посівнича, у якій з'ясовано хронологію ув'язнення лідера ОУН та показано умови його перебування у німецьких тюрмах і концтаборах³⁹. Для львівського дослідника основними історичними джерелами слугували спогади націоналістичних діячів: Ярослава Стецька, Андрія Мельника, Євгена Онацького, Володимира і Євгена Стахівих, Романа Ільницького, Василя Безхлібника, Дмитра Андрієвського, Тараса Боровця, о. Івана Гриньоха. Як зазначив автор, після завершення Другої світової війни архів концтабору Заксенгаузен радянські спецслужби переправили до Москви, де він і досі зберігається закритим для дослідників. Отож залишається лише сподіватися, що ця прогалина в біографії С. Бандери в майбутньому буде повністю заповнена.

З-під пера М. Посівнича вийшли праці, які можна зарахувати до розряду синтетичних⁴⁰. По-перше, у них відтворено всі періоди життя і боротьби Провідника ОУН(р), а по-друге, порівняно зі своїми попередниками (передовсім представником української діаспори Петром Мірчуком) автор просунувся вперед у плані нагромадження фактографічної інформації. Зокрема, детальніше висвітлив такі питання, як перебування С. Бандери в польських тюрмах, політична публіцистика діяча, перебування в еміграції (особливо його роль у керівництві закордонними частинами ОУН). Має рацію автор, стверджуючи, що «сучасним дослідникам належить дати ґрунтовну оцінку С. Бандері як людині, політику, теоретикові й інтерпретатору націоналістичної ідеології, організаторові й лідеру ОУН 1930–1959 рр.»⁴¹.

Варто з'ясувати, в яких направах досліджень помітним є приріст наукової інформації про Головного командира УПА.

Завдяки документам із фондів Державного архіву Львівської області вдалося встановити точну дату й місце народження Р. Шухевича. Свого часу П. Мірчук писав, що ця подія сталася 17 липня 1907 р. у містечку Краковець Сяноцького повіту. Насправді майбутній командир УПА народився 30 червня 1907 р. у м. Львові, на вул. Собіщизни, 7 (сучасна Довбуша, 2)⁴². Із документів стало

³⁸ В'ятрович В. Степан Бандера про визвольну боротьбу Української Повстанської Армії. *Визвольний шлях*. 1999. Кн. 10. С. 1215.

³⁹ Посівнич М. Степан Бандера у німецьких тюрмах і концтаборі Заксенгаузен. *Український визвольний рух*. 2015. Зб. 20. С. 134–148.

⁴⁰ Посівнич М. Степан Бандера – життя, присвячене свободі. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2008. 112 с. (Літопис УПА Серія «Події і люди»; кн. 3); Посівнич М. Степан Бандера. Дрогобич: Посвіт, 2018. 332 с.

⁴¹ Посівнич М. Степан Бандера... С. 6.

⁴² Дужий П. Роман Шухевич – політик, воїн, громадянин. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1998. С. 47.

відомо й те, що він навчався у народній школі в Кам'янці-Струмиловій (тепер – Кам'янка-Бузька) у 1913–1917 рр.⁴³. Серед вагомих чинників формування світогляду майбутнього політика Петро Арсенич та Ярослав Дашкевич виділили священницьку традицію, яка культивувала у ньому ідеї рівності людей перед Богом і прагнення мирян до закладеної в християнстві свободи⁴⁴. Дослідивши на новій джерельній базі юнацькі та молоді роки Р. Шухевича, А. Сова дійшов висновку: активна участь Романа в Пласті позитивно вплинула на його фізичне й духовне загартування, а здобуті знання з картографії стали в нагоді згодом, під час війни⁴⁵. На думку М. Посівнича, стати блискучим командиром Р. Шухевичу допомогли також служба у польській армії та навчання в німецькій військовій академії в Мюнхені⁴⁶.

Найбільше нових фактів про Р. Шухевича містять праці, що висвітлюють такі питання, як: військова діяльність ОУН(б) у 1940–1942 рр.; створення УПА та розгортання повстанського руху; боротьба з гітлерівським окупаційним режимом; перипетії польсько-українського протистояння; боротьба з радянським режимом на завершальному етапі Другої світової війни та в повоєнний період. Зокрема, Іван Патриляк навів вагомні аргументи, які розвінчують міф про участь батальйону «Нахтігаль» у знищенні львівської інтелігенції та євреїв. Передовсім історик зауважив: окрім суперечливих свідчень очевидців подій, немає жодного документа, який би підтверджував, що конкретно «Schutzmannschafts-Batallion 201» у часи служби там Р. Шухевича брав участь у таких злочинах. На переконання вченого, розстріли польських професорів і екзекуції проти єврейського населення Львова в липні 1941 р. виконували українці та україномовні фольксдойчі, які перебували на службі в німецьких каральних органах, можливо, члени української міліції; батальйон «Нахтігаль» у повному складі однозначно не брав участі в німецьких злочинних акціях, хоча окремі його солдати чи невеликі групи бійців могли на власний розсуд допомагати німецьким каральним підрозділам або знищувати деяких осіб з наказу керівництва ОУН(б). Існує також можливість убивств з особистих мотивів⁴⁷.

Глибокими узагальненнями позначена робота Г. Бондаренко. Так, авторка вважає, що, на відміну від А. Мельника, який розглядав союз із Німеччиною як єдиноможливий спосіб визволення України з-під гніту Польщі та СРСР, а також С. Бандери, який робив ставку на співпрацю з Німеччиною на перших етапах визвольного руху, Р. Шухевич віддавав перевагу курсу на відтворення Української держави, зважаючи на внутрішні можливості України, закладені в консолідації еліти й народу, і на політико-дипломатичну підтримку США та Великої

⁴³ Там само.

⁴⁴ Арсенич П. Рід Шухевичів. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. 264 с.; Дашкевич Я. Шухевичі. *Дашкевич Я. Постаті = Personages: нариси про діячів історії, політики, культури*. 2-ге вид., випр. й доп. Львів: Піраміда, 2007. С. 735–737.

⁴⁵ Роман Шухевич – пластун. Юнацькі та молоді роки Головного Командира Української Повстанської Армії / упоряд. А. Сова. Київ; Львів; Івано-Франківськ: ПП П. О. Гавриш «Місто НВ», 2007. С. 25.

⁴⁶ Посівнич М. Нескорений командир. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2007. С. 3.

⁴⁷ Патриляк І. К. Військова діяльність ОУН (Б) у 1940–1942 роках. Київ: [б. в.], 2004. С. 321–364.

Британії⁴⁸. Інший її висновок, що заслуговує уваги, такий: «Стратегія і тактика УПА під проводом Романа Шухевича ґрунтувалася на чітких ідейно-політичних засадах. Повстанський рух прагнув утвердитись на засадах всеукраїнської національної та політичної єдності, толерантного ставлення до представників національних меншин»⁴⁹.

Представники української діаспори не володіли інформацією про обставини загибелі командира УПА. Таємне стало явним лише завдяки розсекреченню архівів комуністичних спецслужб. Документи з детальним описом операції радянських силових структур, спрямованої на знешкодження Р. Шухевича, опубліковані у згаданих вже збірниках документальних матеріалів. Крім того, вичерпно висвітлюють підготовку і проведення оперативного плану «Барліг» Володимир Сергійчук, Дмитро Веденєєв та Григорій Биструхін⁵⁰. Проте відкритим залишається питання про долю тлінних останків головнокомандувача УПА. Про спроби віднайти останній земний прихисток Р. Шухевича і політичні спекуляції навколо цієї проблеми опублікував вартісну статтю В. В'ятрович⁵¹.

Концептуально-методологічні засади українського визвольного руху першої половини ХХ ст. та місце в ньому Євгена Коновальця, Степана Бандери, Романа Шухевича розкривають праці Ярослава Дашкевича, Олександра Удода, Олександра Реєнта й Олександра Лисенка⁵². В одній з публікацій О. Реєнт доречно зауважив, що «створення персоналій лідерів і активних учасників національно-визвольного руху дозволить спочатку відтворити колективний портрет борців за волю України, а згодом вийти на рівень типологізації й історико-антропологічного аналізу образу повстанця, революціонера, дисидента». При цьому не обійтися без «сучасних методологічних підходів та авангардного дослідницького інструментарію»⁵³.

Однією з провідних постатей українського визвольного руху середини ХХ ст. був Василь Кук. Військово-політичний портрет останнього командувача УПА створив Д. Веденєєв. Спочатку він опублікував біографічний нарис у монографії, написаній 2006 р. у тандемі з Г. Биструхіним⁵⁴, а невдовзі, 2007 р., –

⁴⁸ Бондаренко Г. Б. Роман Шухевич у національно-визвольному русі України... С. 18.

⁴⁹ Там само. С. 20.

⁵⁰ Сергійчук В. Прометей українського здвигу. *Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки...* Т. 2. С. 12–18; Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. «Повстанська розвідка діє точно й відважно...». Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації українських націоналістів та Української повстанської армії. 1940–1950-і роки. Київ: К.І.С., 2006. С. 108–118.

⁵¹ В'ятрович В. Місце захоронення Головного командира УПА Романа Шухевича як предмет суспільних дискусій. *Український визвольний рух*. Львів, 2007. № 10. С. 323–337.

⁵² Дашкевич Я. Постаті = Personages... С. 536–539, 735–745; Удод О. Постать Степана Бандери у контексті офіційної політики пам'яті: джерелознавчі та історіографічні проблеми. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2009. № 15–16. С. 21–26; Реєнт О., Лисенко О. Бентежний дух: ескізи до портрета С. Бандери. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2009. № 15–16. С. 17–21.

⁵³ Реєнт О. Український національно-визвольний рух ХІХ–ХХ століть: проблеми методології та історичної пам'яті. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2008. № 14. С. 17.

⁵⁴ Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. «Повстанська розвідка діє точно і відважно...»... С. 148–182.

окреме дослідження у книжковому форматі, причому двома мовами – українською (електронний варіант)⁵⁵ та російською⁵⁶ (це було зроблено з метою популяризації знань про рух ОУН та УПА як на пострадянському просторі, так і серед російськомовного населення України). Простеживши життєвий шлях історичного персонажа, Д. Веденєєв звернув увагу на те, що він був одним із творців нової стратегії й тактики самостійницького руху, а в 1950–1954 рр. зосередив у своїх руках військово-політичне керівництво збройним підпіллям і так званою «легальною мережею» ОУН(б) у Західній Україні. Так, розуміючи, що подальший відкритий опір поглиблює розрив із населенням, призводить до безглузких жертв і не в силах зупинити радянізацію, В. Кук неодноразово видавав розпорядження про мінімізацію бойових і терористичних акцій, перехід до глибокого підпілля або легалізацію його учасників, збереження сил на віддалену перспективу, зміцнення молодіжного резерву.

Дмитро Веденєєв, як і будь-який дослідник, що вивчає «гарячу» тему, залишив після себе певні прогалини, чим і скористалася Аліна Понипалаяк. У 2019 р. вона захистила кандидатську дисертацію, в якій на основі нововіднайдених історичних джерел та напрацювань попередників відтворила історичний портрет В. Кука в хронологічних межах від 1913 р. до 1954 р.⁵⁷ Дослідниці вдалося поглибити наявні знання про історичного персонажа в таких напрямках: діяльність В. Кука у підпіллі ОУН у 1930-х роках (зокрема, робота на Волині та його внесок у подолання ОУН «сокальського кордону»); організаційна робота В. Кука у Кракові та його підпільна діяльність на Закарпатті; роль і місце В. Кука в битві УПА із радянськими спецпідрозділами під Гурбами у квітні 1944 р. Важливі штрихи до біографії Василя Кука подали також Олександр Вовк, Віталій Манзуренко, Олександр Іщук⁵⁸ та інші автори. Наприклад, О. Вовк з'ясував, що, відповідно до постанови Української головної визвольної ради (УГВР) від 20 жовтня 1952 р., В. Куку було присвоєно військовий ранг генерала-хорунжого з датою старшинства – 14 жовтня 1952 р. Отже, він став останнім, дев'ятим – згідно з виявленими документами, генералом УПА. Окрім нього, генеральські звання мали Леонід Ступницький, Іван Трейко, Дмитро Грицай, Роман Шухевич, Олександр Гасин, Іван Климів, Дмитро Маївський і Микола Арсенич.

У полі зору дослідників перебувають найближчі соратники та співпрацівники Є. Коновальця. Завдяки піонерській праці Олександра Кучерука сучасний читач може отримати уяву про постать Рико Ярого. Автор довів, що, усунувши з поста керівника військової референтури УВО Осипа Думіна, Ріко Ярій зосередив у своїх руках великі повноваження (керував розвідкою УВО, був військовим

⁵⁵ Веденєєв Д. Одиссея Василя Кука. Військово-політичний портрет останнього командувача УПА. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Viedenieiev_Dmytro/Odisseia_Vasyliya_Kuka/

⁵⁶ Веденєєв Д. Одиссея Василя Кука. Военнополитический портрет последнего командующего УПА. Киев: К.И.С., 2007. 208 с.

⁵⁷ Понипалаяк А. В. Життя, політична та військова діяльність Василя Кука (1913–1954 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2019. 20 с.

⁵⁸ Вовк О. Останній генерал УПА: до біографії Василя Кука. *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2003. № 1(20). С. 254–257; Манзуренко В., Іщук О. Василь Кук – головний Командир УПА. Рівне: Видавець Олег Зень, 2008. 80 с.

референтом, контролював окремі фінансові потоки), і вплив його на діяльність організації досягнув своєрідного апогею, він став фактично другою особою після Є. Коновальця⁵⁹. Щоправда, дослідник не зміг однаковою мірою висвітлити всі аспекти політичної біографії історичного персонажа. Зокрема, фрагментарно показано участь Р. Ярого в далекосхідній акції та подіях у Карпатській Україні. В окремому розділі книги висвітлено обставини замаху бойовиків ОУН на міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького (Bronisław Pieracki). О. Кучерук розглядає цю справу під кутом зору «розсварення» Німеччини і Польщі, а відтак конфлікту між Є. Коновальцем і Р. Ярим⁶⁰. Однак ця думка не оригінальна, свого часу її висловлювали українські радянські (Віталій Чередниченко, Сергій Даниленко) та зарубіжні (Ганс Роос (Hans Roos), Ганс-Адольф Якобсен (Hans-Adolf Jacobsen), Єжи Люксембург (Jerzy Luxenburg)) історики. Зв'язок між замахом на польського міністра і Німеччиною відкинули Володимира Косик і, що дуже важливо, польські дослідники Ришард Тожецький (Ryszard Torzecki) та Владислав Желенський (Władysław Żeleński).

Донедавна в нашому розпорядженні були стислі та схематичні описи біографії військового й політичного діяча, члена Проводу українських націоналістів Миколи Капустянського. Лише стараннями Михайла Ковальчука заповнено прогалину в українській біографістиці⁶¹. Великий пласт нововіднайдених архівних документів у поєднанні з інформацією, почерпнутою з «его-джерел», дав змогу висвітлити непростий життєвий шлях українського генерала, який, за влучним висловом автора, «крізь усе своє життя проніс відданість національній справі» (з анотації до книжки).

У контексті часу та динаміки історичних подій Олександр Сич відтворив громадсько-політичну діяльність і творчу спадщину Степана Ленкавського. Історичний персонаж, як стверджує дослідник, належав до провідних ідеологів ОУН на етапі її передісторії та протягом усього періоду її діяльності і зробив вагомий внесок у розвиток доктрини українського націоналізму. Він зумів поєднати в собі два, здавалося б, зовсім не близькі світи: філософії, найглибшої думки, і революційної боротьби нації за визволення⁶². Виділимо ще один позитив доробку О. Сича: доведено, що Спілка української націоналістичної молоді, яка перебувала під ідеологічним впливом С. Ленкавського, стала організаційною основою для структури ОУН на західноукраїнських землях у 1929 р., а виховані нею кадри – ядром активу для ОУН(р) у 1940 р.⁶³

На основі невеликої кількості документів із львівських архівів, а головним чином спогадів очевидців подій та історико-мемуарних праць представників української діаспори Христина Овад зробила спробу подати цілісний образ свого діда – полковника Романа Сушка, зокрема висвітлити його діяльність на посту

⁵⁹ Кучерук О. Рико Ярий – загадка ОУН. Львів: Піраміда, 2005. С. 43–52.

⁶⁰ Там само. С. 92–105.

⁶¹ Ковальчук М. А. Генерал Микола Капустянський (1881–1969). Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. 128 с.

⁶² Сич О. Степан Ленкавський: життєвий шлях на тлі історії ОУН. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. С. 149.

⁶³ Сич О. Степан Ленкавський в історії Організації українських націоналістів... С. 13–14.

Крайового коменданта УВО⁶⁴. На жаль, дослідниці не вдалося повною мірою досягти визначеної мети, бо немало сторінок біографії політичного діяча (особливо тих, що стосуються 1930-х років) залишилося не висвітленими. Невідомо, яким джерелом інформації скористалася авторка, винісши на суд читача таке твердження: наказ про ліквідацію одного з активних учасників прометеївського руху Тадеуша Голувка (Tadeusz Hołowko) бойовикам ОУН Василеві Біласу і Дмитрові Данилишину віддав Роман Барановський, який отримав таке завдання від комісара львівської політичної поліції Еміліана Чеховського (Emilian Czechowski) як плату за послуги⁶⁵. Виходить, що забиття відомого політичного діяча – це справа рук польських спецслужб. Між тим історикам відомі щонайменше три версії організації та здійснення цього теракту, жодна з яких не доведена.

На науковому рівні сьогодні вивчають діяльність інших відомих учасників руху українських націоналістів міжвоєнної доби – Михайла Колодзінського, Володимира Тимчія-Лопатинського, Зенона Коссака, Василя Біласа і Дмитра Данилишина⁶⁶.

У 1920–1930 рр. відбулося формування світогляду та громадянської позиції Дмитра Грицяя, який з січня 1944 р. по грудень 1945 р. очолював Головний військовий штаб УПА. На сьогодні ще не створено всебічної біографії цієї видатної постаті, у нашому розпорядженні є лише низка статей, написаних Г. Дем'яном, В. Гнатюком, А. Совою⁶⁷ та іншими істориками. Віддаймо належне А. Сові, який на підставі неопублікованих документів ОУН, що зберігаються в Мюнхені, проаналізував чотири останні дні життя Д. Грицяя, а також з'ясував обставини його загибелі у праській в'язниці⁶⁸.

Григорій Дем'ян на основі великої кількості документальних джерел та літератури, більшість із яких уперше вводяться в наукове використання, найповніше реконструював образ Олекси Гасина. У його монографії⁶⁹ висвітлено національно-політичне середовище, в якому сформувалася визначна особистість

⁶⁴ Овад Х. Полковник Роман Сушко (1894–1944). На вшанування його пам'яті: документи, матеріали, спогади, щоденники, листи, фотографії. Торонто: Б. в., 2006. 305 с.

⁶⁵ Там само. С. 111–112.

⁶⁶ Вегеш М. Полковник Колодзінський-Гузар у Карпатській Україні. *Визвольний шлях*. 1993. Кн. 8. С. 955–957; Шпіцер В., Мороз В. Крайовий провідник Володимир Тимчій-Лопатинський. Львів: Афіша, 2004. 256 с.; Пирович В. Діяльність Зенона Коссака-Тарнавського в Карпатській Україні. *Carpatika – Карпатика*. Ужгород, 2001. Вип. 7. С. 242–251; Посівнич М. Життя на тлі історії ОУН: Білас і Данилишин. Львів: Афіша, 2012. 172 с.

⁶⁷ Дем'ян Г. Повстанський генерал «Перебийніс». *Шлях перемоги*. 1997. 5 червня. С. 6–7; Гнатюк В. Из львівського періоду революційної діяльності Дмитра Грицяя (1929–1934 рр.). Сторінки біографії. *Визвольний шлях*. 2000. Кн. 9. С. 41–49; Сова А. Діяльність Дмитра Грицяя в організації Пласт. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2008. Вип. X–XII. С. 611–623; Сова А. Генерал УПА Дмитро Грицяй-«Перебийніс»: матеріали до біографії. *Український націоналізм: історія та ідеї*: наук. зб. / за ред. О. Багана. Дрогобич: Посвіт, 2009. Вип. 1. С. 120–132; Сова А. Діяльність Дмитра Грицяя у дорожівській філії Товариства «Просвіта» (30-ті рр. XX ст.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. № 19. С. 473–479.

⁶⁸ Сова А. Обставини загибелі шефа Головного військового штабу Української повстанської армії Дмитра Грицяя. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. № 22. С. 409–418.

⁶⁹ Дем'ян Г. Генерал УПА Олекса Гасин-«Лицар». Львів: Інститут народознавства НАН України, 2003. 648 с.

української військової історії, один із найталановитіших й особливо заслужених діячів ОУН і УПА. Автор послідовно і ґрунтовно з'ясовує головні питання багатогранної організаційної, ідейно-політичної, але найбільше – військової діяльності керівника Головного Військового Штабу УПА (01.1946–01.1949), розкриває його вагомий внесок у теорію та практику визвольної боротьби українців середини ХХ ст. На переконання автора, О. Гасин суттєво вплинув на масштаби, зміст, потужність і тривалість українського визвольного руху, що добре бачили, розуміли й писали у своїх висновках навіть вороги, зокрема відповідальні працівники польських, німецьких та російських поліційно-репресивних структур⁷⁰.

Помітною політичною фігурою в середовищі українських націоналістів-державників, соратником Степана Бандери, одним із керівників ОУН, невтомним організатором визвольного руху в Україні був Микола Лебець. Основні віхи його революційної діяльності стисло розкривають публікації Володимира В'ятровича та Ігоря Єремєєва⁷¹, проте найповніше – монографічне дослідження Олександра Панченка⁷². З ім'ям М. Лебедя, як слушно зауважив автор, пов'язаний той надзвичайно складний період у розвитку самостійницького руху, коли вироблявся «новий» курс ОУН(СД), тобто коли остання перейшла спочатку в опозицію до німецької влади в Україні, а потім і до збройного спротиву нацистам.

Центр досліджень визвольного руху за підтримки Галузевого державного архіву Служби безпеки України підготував наукову біографію Миколи Арсенича. Автори цього проекту Олександр Іщук і Валерій Огороднік відтворили життєвий шлях історичного героя від гімназійних років до посмертно одержаного звання генерала безпеки УПА. Зокрема, висвітлили роль М. Арсенича у становленні та розбудові Служби безпеки (СБ) ОУН(б), проаналізували його причетність до репресій у повстанському середовищі, розкрили ставлення до співпраці з політичними союзниками в боротьбі за створення Української самостійної соборної держави, з'ясували обставини його загибелі в 1947 р. Дослідники аж ніяк не схильні ідеалізувати діяльність СБ ОУН(б), про що свідчить такий їхній пассаж: «Надзвичайно високою була й частка смертних вироків під час розслідування ймовірної причетності підпільників до агентурного апарату противника.... Така боротьба зі “своїми” знекровлювала організацію, не давала можливості СБ зосередитися на протидії реальним агентурним ударам НКВД-НКГБ»⁷³. Та попри це, переконані автори, СБ ОУН, проіснувавши без структурних змін до початку 1950-х років, у своєму розвитку впритул наблизилася до рівня тогочасних державних спеціальних служб. Тож український визвольний рух зумів організувати потужну структуру, яка своєчасно виявляла наміри його ворогів, боролася з ворожою агентурою та цементувала організаційну дисципліну⁷⁴.

⁷⁰ Там само. С. 6.

⁷¹ В'ятрович В. Історія з грифом «секретно». Типовий революціонер Микола Лебець. URL: <https://tsn.ua/analitika/istoriya-z-grifom-sekretno-tipoviy-revolucioner-mikola-lebed.html>; Єремєєв І. Творець українських спецслужб. URL: <https://bandera.lviv.ua/tvorec-ukrajinskyh-specsluzhb/>

⁷² Панченко О. Микола Лебець. Життя. Діяльність. Державно-правові погляди. Лохвиця: «Кобеляки», 2001. 218 с.

⁷³ Там само. С. 110.

⁷⁴ Там само. С. 166–167.

Теоретиком українського визвольного руху 1940–1950-х років був Петро Федун-«Полтава». Тривалий час його діяльність розглядали фрагментарно, у загальному контексті боротьби українців за свободу і незалежність. Лише В. Марчук у кандидатській дисертації комплексно дослідив участь П. Федун-на в національно-визвольному русі, зокрема в діяльності пропагандистських структур ОУН, УПА, УГВР, налагодженні видавничої справи, проаналізував його суспільно-політичні погляди. Автор довів: працюючи в пропагандистському апараті, П. Федун зарекомендував себе досвідченим керівником, який зумів у складних умовах не лише налагодити ефективну роботу свого підрозділу, а й підтримувати її на належному рівні протягом тривалого часу. Запроваджені ним нововведення у видавничій справі дали змогу пристосуватися до умов радянської окупації, запобігти втратам особового складу та матеріального забезпечення технічних ланок і зберегти високий відсоток видруку до 1950 р.⁷⁵

Невдовзі у серії «Події і люди» літературного видання «Літопис УПА» побачила світ праця львівського історика М. Романюка⁷⁶, у якій ґрунтовніше, ніж у дисертації В. Марчука, представлено творчу спадщину П. Федун-на. До того ж, у цій книжці містяться біографічні довідки про осіб, що жили, працювали та боролися в лавах підпілля разом із П. Федун-ном, а також розлога інформація про долю його родини. Автор довів, що своїм аналізом більшовицької системи П. Полтава на кілька років випередив популярну критичну працю югославського комуніста Мілована Джіласа (Milovan Đilas) «Новий клас» (1957). Загалом твори Петра як Федун-на-«Полтави», як підсумував дослідник, не втратили актуальності й тепер, адже в них він подекуди дуже вдало передбачив сучасний суспільно-політичний устрій України з його міжпартійною гризнею та нестабільністю⁷⁷.

У цій же серії вийшли друком історичні нариси про Президента УГВР Кирила Осьмака⁷⁸, відомого публіциста, члена Проводу ОУН та заступника Голови Генерального секретаріату УГВР Осипа Дяківа⁷⁹, письменника-підпільника і чільного діяча ОУН Ярослава Богдана⁸⁰, крайового провідника ОУН Львівщини Зиновія Тершаковця⁸¹, письменника й одного з керівників Карпатського Крайового проводу ОУН Михайла Дяченка⁸², районного референта СБ Солотвинщини та надрайонного референта СБ Станіславівщини

⁷⁵ Марчук В. С. Петро Федун в українському національно-визвольному русі... С. 14.

⁷⁶ Романюк М. Петро Федун-«Полтава» – провідний ідеолог ОУН та УПА. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2009. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»; кн. 6).

⁷⁷ Там само. С. 63–64.

⁷⁸ Осьмак Н. Кирило Осьмак – нескорений Президент УГВР. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2008. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»; кн. 2).

⁷⁹ Мороз В. Портрет Осипа Дяківа-«Горнового». Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2010. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди», кн. 11).

⁸⁰ Ішук О., Ніколаєва Н. Ярослав Богдан – «Всеволод Рамзенко». Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2011. 28 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди», кн. 14).

⁸¹ Мороз В. Зиновій Тершаковець-«Федір». Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2011. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди», кн. 12).

⁸² Ішук О. Життя та доля Михайла Дяченка – «Марка Боєслава». Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2010. 140 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»; кн. 9).

Василя Сенчака⁸³, одного з перших організаторів ОУН на Волині, згодом керівника Рівненської окружної екзекутиви ОУН, члена Бюро Проводу ОУН та головуючого на III Надзвичайному Великому Зборі ОУН та Першому установчому зборі УГВР Ростислава Волошина⁸⁴ та ін.

Варта уваги колективна праця, присвячена життєвому і творчому шляху видатного художника-графіка, члена УГВР із 1949 р., ілюстратора багатьох видань ОУН і УПА – Ніла Хасевича. Для авторів Н. Хасевич був не просто технічним виконавцем, який продукував певні серії графічних робіт. Художник підняв на високий мистецький рівень оформлення підпільних брошур, газет, журналів, листівок, підібрав кількох талановитих підпільників і передав їм частину знань, якими володів. Тобто Хасевич виявив себе ще й професійним педагогом у підпіллі. Його твори були розповсюджені на території всієї Західної України, підпільні групи несли їх також на Житомирщину, Вінниччину, Хмельниччину та Київщину, де роздавали місцевим селянам-колгоспникам і робітникам⁸⁵.

Вагоме місце в сучасному історіописанні посіли студії про роль жінки в українському національно-визвольному русі. Одним із перших на цю дорогу став Іван Гловацький, який здійснив спробу історико-правового дослідження судового процесу Ольги Басараб та «басарабівців»⁸⁶. Автор переконливо довів, що О. Басараб стала символом українських революціонерів у боротьбі з польською владою, на її мужності і твердості характеру виховувалися нові покоління українців. В одному з розділів кандидатської дисертації Ольги Бежук висвітлено військово-політичну діяльність Ольги Басараб. Як слушно зауважила дослідниця, мученицька смерть розвідниці УВО «радикалізувала український визвольний рух, що згодом переріс у акцію ОУН–УПА»⁸⁷. Леся Онишко в дослідженні, присвяченому життю і боротьбі Катерини Зарицької, виокремила етапи формування світогляду історичної діячки та утвердження її громадянської позиції в активній боротьбі за відновлення державної незалежності України в середині ХХ ст. Обґрунтованим є авторський висновок, що досвід конспіративної роботи К. Зарицької у міжвоєнний період допоміг їй організувати підпільну юнацьку й жіночу мережу в рамках ОУН(б) та Український Червоний Хрест у роки Другої світової війни, налагодити функціонування групи зв'язкових головнокомандувача УПА Р. Шухевича⁸⁸.

⁸³ Проданик Д. Шлях боротьби Василя Сенчака-«Ворона». Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2011. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»; кн. 15).

⁸⁴ Марчук І. Ростислав Волошин. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2012. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»; кн. 18).

⁸⁵ Іщук О., Марчук І. Життя і творчість Ніла Хасевича / вст. ст. Д. Даревич. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2011. С. 183. (Літопис УПА. Серія «Бібліотека»; т. 10).

⁸⁶ Гловацький І. Ю. Політичний судовий процес Ольги Басараб та «басарабівців». Історико-правове дослідження: монографія. Львів: ЛЮІ, 2004. 208 с.

⁸⁷ Бежук О. М. Громадсько-політична діяльність Ольги Левицької-Басараб... С. 11.

⁸⁸ Онишко Л. В. Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі... С. 15; Онишко Л. «Нам сонце всміхалось крізь ржавії ґрати». Катерина Зарицька в українському національно визвольному русі. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2007. С. 245–246. (Літопис УПА. Серія «Бібліотека»; т. 8).

Тему про місце і роль жінки в українському національно-визвольному русі розвинули Володимир Іванченко, Олександр Іщук, Наталія Ніколаєва, Микола Посівнич, Василь Брелюс, Марта Гавришко⁸⁹ та ін.

Із найновіших видань про діяльність одного з найближчих соратників Євгена Коновальця, голови Проводу ОУН Андрія Мельника, варто виділити збірку документів і матеріалів, що вийшла друком стараннями Олександра Кучерука та Юрія Черченка⁹⁰. Поодинокі публікації, присвячені цьому політикові, написані зазвичай компліментарним стилем⁹¹. Невеликим винятком є стаття І. Гаврилів, в якій охарактеризовано А. Мельника як контроверсійну постать, людину, що не спромоглася піднятися над своїм оточенням⁹².

Набагато більшу бібліографію зібрали соратники і послідовники ідей Андрія Мельника – Олег Ольжич (Олег Кандиба) та Олена Теліга. Дослідниками життя і діяльності цих видатних особистостей є переважно літератори й публіцисти⁹³. Серед професійних істориків основні напрями і зміст суспільно-політичної й науково-літературної діяльності Олега Кандиби-Ольжича комплексно дослідила Леся Ковалишин. Авторка цілком справедливо ствердила, що Ольжич «втільював на практиці ідеї соборності й державності України, забезпечуючи єдність духовних та моральних засад, гармонійного і всебічного розвитку особистості, формуючи еліту з державницьким мисленням, завдяки якій було обґрунтовано ідеологічні засади загальноукраїнського національно-визвольного руху»⁹⁴.

⁸⁹ Іванченко В. Квітка у червоному пеклі: життєвий шлях Людмили Фої. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2009. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»; кн. 8); Іщук О., Іванченко В. Життєвий шлях Галини Голояд – «Марти Гай». Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2010. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»; кн. 10); Ніколаєва Н. Уляна Крюченко – «Оксана». Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2013. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»; кн. 23); Посівнич М., Брелюс В. Нарис життя Дарії Ребет – «Орлян». Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2013. 112 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»; кн. 26); Гавришко М. Лицарка Бронзового хреста заслуги УПА: до 100-річчя з дня народження Юлії Ганущак. *Дрогобицький краєзнавчий збірник Спецвипуск II*. Дрогобич: Коло, 2015. С. 314–321.

⁹⁰ Андрій Мельник. 1890–1964. Спогади. Документи. Листування / упоряд.: О. Кучерук, Ю. Черченко. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2011. 568 с.

⁹¹ Червак Б. «Найкраща людина, яку українці можуть мати за вождя». До 120-річчя голови ОУН Андрія Мельника. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2010/12/14/8893/>; Гінда В. Андрій Мельник як військовик, а не політик. URL: <https://zbruc.eu/node/44992>; Кучерук О. Андрій Мельник: людина із шовку і сталі. До 125-річчя від дня народження. *Українське слово*. 2015. № 9. С. 6–8; Кучерук О. Андрій Мельник. Історичний нарис. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2005. 20 с.

⁹² Гаврилів І. Андрій Мельник (12.12.1890–1.11.1964): український патріот з Дрогобиччини. *Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск III*. Дрогобич, 2017. С. 224.

⁹³ Іванишин П. Олег Ольжич – герольд нескореного покоління. Дрогобич: «Відродження», 1996. 218 с.; Червак Б. Олена Теліга: життя і творчість. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 1997. 60 с.; Червак Б. «Слово, що стало зброєю». (До 100-річчя від дня народження О. Ольжича). Київ: Вид-во ім. Олени Теліги, 2007. 56 с.; Жулинський М. Олег Ольжич і Олена Теліга: Нариси про життя і творчість. Вибрані твори. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2001. 143 с.

⁹⁴ Ковалишин Л. В. Суспільно-політична та наукова діяльність О. Кандиби-Ольжича у першій половині XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2004. С. 1.

У сучасному українському історичному наративі помітне місце посіла довідкова біографістика. Одним із першопрохідців у цій ділянці пошукової роботи є Петро Содоль, праця якого, крім короткого енциклопедичного нарису історії збройної боротьби в 1943–1949 рр. УПА, містить неповний список членів УГВР, провідних активістів ОУН та старшин УПА разом із біографічними нарисами, організаційними схемами, ілюстративним матеріалом того періоду⁹⁵. Олександр Колянчук, Микола Литвин і Кім Науменко зібрали унікальний біографічний матеріал про генералітет українських визвольних змагань першої половини ХХ ст.⁹⁶. Велику археографічну роботу провели співробітники Центру досліджень визвольного руху у Львові, які в додатку до третього видання книги П. Мірчука «Нарис історії ОУН» вмістили понад тисячу біографічних довідок про учасників націоналістичного руху 1920–1930-х років⁹⁷. Стараннями Надії Мудрої сучасний читач має змогу познайомитися з біографічними довідками українських жінок, які стали активними учасниками руху опору окупантам⁹⁸. Василь Ільницький уперше подав різнопланову достовірну інформацію про керівний склад Крайового проводу ОУН Карпатського краю⁹⁹, а Ярослав Антонюк підготував довідник про очільників українського підпілля на теренах Волинської і Брестської областей¹⁰⁰.

Як вагомий внесок в історичну хроніку національно-визвольної боротьби українського народу за Українську самостійну соборну державу треба розглядати мартирологи підпільників ОУН та вояків УПА, у складанні й оприлюдненні яких взяв участь великий загін фахових істориків і краєзнавців. Передовсім відзначимо науковий доробок Г. Дем'яна, який ще 1996 р. опублікував списки імен загиблих учасників самостійницького руху на Сколівщині¹⁰¹. До цієї справи долучилися Мирослав Горбаль, Михайло Романюк, Зенон Шандрович, Володимир Зілінський¹⁰² та ін. Не можна не згадати й

⁹⁵ Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник. Нью-Йорк: Пролог, 1994. 199 с.; Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник II. Нью-Йорк: Пролог, 1995. 295 с.

⁹⁶ Колянчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань. Біографи генералів та адміралів українських військових формацій першої половини ХХ століття. Львів, 1995. 284 с.; Литвин М. Р., Науменко К. Є. Збройні сили України першої половини ХХ ст. Генерали і адмірала. Львів; Харків: САГА, 2007. 244 с.

⁹⁷ Дарованець О., Мороз В., Муравський В. Націоналістичний рух 1920–1930-х років (матеріали до біографічного довідника). Мірчук П. *Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки*. 3-тє вид., доп. / відп. ред. В. Мороз. Київ: Українська видавнича спілка, 2007. С. 611–856.

⁹⁸ Українська жінка у визвольній боротьбі 1940–1950 рр. Біографічний довідник. / упоряд.: Н. Мудра. Львів: Світ, 2004–2009. Вип. 1. 2004. 190 с.; Вип. 2. 2006. 192 с.; Вип. 3. 2009. 144 с.

⁹⁹ Ільницький В. Провід ОУН Карпатського краю. Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2012. 128 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»; кн. 21).

¹⁰⁰ Антонюк Я. Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930–1955). Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2014. 1072 с. (Літопис УПА. Серія «Бібліотека»; т. 13).

¹⁰¹ Дем'ян Г. Повстанський мартиролог Сколівщини. *Сколівщина* / відп. за вип. С. Павлюк. Львів, 1996. С. 301–725.

¹⁰² Книга полеглих членів ОУН і вояків УПА Львівщини. Матеріали до біографій (з архівних документів) / ред. М. Горбаль; упоряд.: М. Павлишин, М. Романюк, Є. Топінка, Б. Тригук, І. Федущак, Я. Тучапський (літ. ред.). Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2002. 1056 с. (Літопис Української повстанської армії; т. 36); Горбаль М. Довідник-пошукуєць. Реєстр

енциклопедичних видань, як-от: «Енциклопедія історії України» (у 10-ти томах), «Тернопільський енциклопедичний словник» (у 4-х томах), «Енциклопедія Львова» (т. I–III). У них об'єктивно висвітлено різні аспекти українського визвольного руху та подано безсторонню оцінку багатьом політичним і громадським діячам України.

У справі поширення історичних знань про чільних діячів українського визвольного руху й розвінчування міфологем тоталітарної історіографії велику роль відіграє науково-популярна література, яка розрахована передусім на масового читача і суттєво впливає на формування історичної пам'яті та історичної свідомості українського народу. Діаспорний наратив ліг узятий за основу публікацій активних учасників визвольної боротьби Петра Дужого і Василя Кука¹⁰³, а також фахових істориків і публіцистів – Геннадія Бурнашова, Галини Гордасевич, Ярослава Дашкевича, Олесі Ісаюк, Ігоря Марчука, Євгена Перепічки, Миколи Посівнича, Ярослава Сватка, Юрія Фігурного, Івана Хоми, Руслана Частія, Богдана Якимовича, Данила Яневського¹⁰⁴ та ін.

Велику кількість біографічних сюжетів містять праці, присвячені історії УВО, ОУН і УПА. З-поміж інших варто виділити монографії Дмитра Веденєєва і Геннадія Биструхіна, Володимира В'ятровича, Василя Ільницького, Ігоря Ільюшина, Анатолія Кентія, Юрія Киричука, Володимира Косика, Івана Патриляка, Миколи Посівнича, Михайла Романюка, Анатолія Русначенка¹⁰⁵. Не зайвим буде ще раз згадати колективну монографію робочої групи

осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Дрогобиччини. 1939–1950 (за архівними документами). Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2005. 1312 с. (Літопис УПА. Серія «Бібліотека»; т. 6); Шандрович З. В боях за волю України. Львів: ТЗОВ «Леопрінт», 2002. 459 с.; Зілінський В. В борні за Україну (Мостищина). Дрогобич: Вид-во «Відродження», 2006. 752 с.

¹⁰³ Дужий П. Степан Бандера – символ нації: Ескізний нарис про життя і діяльність провідника ОУН: у 2 ч. Львів: Галицька видавнича спілка, 1996. Ч. 1. 190 с.; 1997. Ч. 2. 383 с.; Дужий П. Роман Шухевич – політик, воїн, громадянин. Львів: Галицька видавнича спілка, 1998. 256 с.; Кук В. Генерал-хорунжий Роман Шухевич. Головний Командир Української Повстанської Армії. 2-ге вид. доп. Львів: ЦДВР, 2005. 120 с.

¹⁰⁴ Бурнашов Г. Лицар великої ідеї. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. 184 с.; Гордасевич Г. Л. Степан Бандера – людина і міф. Львів: Вид-во «Сполом», 2000. 192 с.; Дашкевич Я. Штрихи до політичного портрету Романа Шухевича: Есе. *Україна в минулому*. Київ; Львів, 1995. Вип. 7. С. 60–66; Ісаюк О. Роман Шухевич. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. 256 с.; Марчук І. Командир УПА-Північ Дмитро Клячківський-«Клим Савур». Рівне: Видавель Олег Зень, 2009. 168 с.; Перепічка Є. Феномен Степана Бандери. Львів: Вид-во «Сполом», 2006. 736 с.; Посівнич М. Степан Бандера. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. 256 с.; Сватко Я. Євген Коновалець і справа його життя. Львів: Галицька видавнича спілка, 2001. 40 с.; Сватко Я. Місія Бандери. Львів: Галицька видавнича спілка, 2002. 64 с.; Фігурний Ю. С. Роман Шухевич – становлення національного героя. Київ: ННДІУВІ, 2011. С. 4–53; Хома І. Євген Коновалець. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 256 с.; Якимович Б. Роман Шухевич – стратег і тактик повстанської війни. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. 45 с.; Яневський Д. Б. Проект «Україна». Жертва УПА. Місія Романа Шухевича. Харків: Факт, 2013. 283 с.

¹⁰⁵ Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945. Київ: Генеза, 2006. 408 с.; В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947. 2-ге вид. доп. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 368 с.; Ільницький В. І. Карпатський край ОУН в українському визволь-

істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА «Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси», автори якої (Іван Патриляк, Анатолій Кентій, Володимир Дзьобак, Ігор Ільюшин, Олександр Лисенко, Георгій Касьянов) всебічно розглянули ті ключові питання щодо діяльності ОУН і УПА, які викликали найбільш гострі дискусії в українському суспільстві. Важливим є й те, що дослідники спрямували вивчення українського визвольного руху в суто академічне русло і дали поштовх для формування нового історіографічного дискурсу цієї проблеми.

Отже, сучасний стрімкий злет біографічних досліджень, зростання загального інтересу до біографічного знання стали можливими завдяки незалежності України. У новій суспільно-політичній, духовній атмосфері повернуто із забуття прізвища тих, хто боровся за незалежність України, а наша історія збагатилася її людськими вимірами. Незважаючи на вагомі успіхи у вивченні ролі політичної та військової еліти в українському національно-визвольному русі 1920–1950-х років, існує потреба продовжити пошукову роботу. Історики здебільшого зосередили увагу навколо ключових фігур – Є. Коновальця, С. Бандери та Р. Шухевича, однак академічних біографій цих постатей ще доведеться почекати. Немає досліджень книжкового формату про чотирьох із дев'яти генералів УПА – І. Климів, В. Маївського, Л. Ступницького та І. Трейка. У нашому розпорядженні мало інформації про командирів і начальників штабів оперативних груп УПА – Василя Івахіва, Петра Олійника, Івана Литвинчука, Олександра Луцького, Василя Сидора, Миколи Свистуна, Василя Процюка та ін. Схожою є ситуація щодо командирів та начальників штабів військових округ і тактичних відтинків – Миколи Якимчука, Юрія Стельмашука, Івана Бутковського, Миколи Твердохліба, Богдана Вільшинського, Миколи Левицького, Володимира Якубовського та ін. На порядку денному висвітлення життєвого і бойового шляху десятків командирів куренів, сотень та інших низових підрозділів УПА. Далеко не повними є знання про відомих діячів ОУН, як-от Романа Кравчука. Слабо представлені біографічні студії на дисертаційному

ному русі (1945–1954): монографія. Дрогобич: Посвіт, 2016. 696 с.; Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 399 с.; Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956. Історико-архівні нариси: у 2 т. Київ: Державний комітет архівів України, 2005. Т. 1: Від Української військової організації до організованого українського націоналізму. 1920–1942. 332 с.; Т. 2: Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації Українських націоналістів. 1942–1956, 2008. 415 с.; Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 2000. 305 с.; Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Львів: НТШ, 1993. 659 с.; Патриляк І. К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.). Львів: Часопис, 2012. 592 с.; Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929–1939 роках. Львів, 2010. 368 с.; Романюк М. Золочівська округа ОУН у національно-визвольному русі (1937–1953): монографія. Львів, 2016. 608 с.; Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–1950-х роках. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2002. 519 с.

рівні. На сьогодні маємо кандидатські дисертації лише про Р. Шухевича (Р. Вахула, Г. Бондаренко), П. Федуну (В. Марчук), О. Левицьку-Басараб (О. Бежук), К. Зарицьку (Л. Онишко), О. Кандибу-Ольжича (Л. Ковалишин), В. Кука (А. Понипаляк). Можна сподіватися, що надалі все більшого значення набиратимуть студії з феміністичної проблематики українського визвольного руху, а також комеморативні практики.

Василь Футала